

Irene Polo, traductora de *Pride and Prejudice*. Una història d'adversitats*

Teresa Julio

Universitat de Vic. Facultat d'Educació, Traducció i Ciències Humanes
Carrer de la Laura, 13. 08500 Vic
tjulio@uvic.cat

Resum

El 1936 Irene Polo marxa a Sud-Amèrica formant part de la companyia dramàtica de Margarita Xirgu. L'esclat de la Guerra Civil n'impedeix el retorn. Dissolta la companyia, s'instal·la a Buenos Aires i, per guanyar-se la vida, comença a fer traduccions; entre elles, la d'*Orgullo y perjuicio*, de Jane Austen, per a la Biblioteca Primor d'Editorial Juventud Argentina. Aviat el volum es converteix en rar i curiós, per diversos motius, i la seva traducció és presa de l'anonimat o de l'apropiació indeguda.

Paraules clau: Irene Polo; Jane Austen; *Orgullo y perjuicio*; Editorial Juventud; Biblioteca Primor.

Abstract. *Irene Polo, Spanish translator of Pride and Prejudice. A story of adversity*

In 1936 Irene Polo travelled to South America as part of the theatre company led by Margarita Xirgu. The outbreak of the Spanish Civil War prevented her from returning to Spain. Once the company was disbanded, she settled in Buenos Aires and began earning her living as a translator, publishing, among other titles, Jane Austen's *Orgullo y perjuicio* for the series Biblioteca Primor at Editorial Juventud Argentina publishing house. The volume soon became a rare and curious edition for several reasons, and her translation fell into anonymity and misappropriation.

Keywords: Irene Polo; Jane Austen; *Orgullo y perjuicio*; Editorial Juventud; Biblioteca Primor.

* Aquest article s'inscriu en las activitats del Grup d'Estudis de Gènere: Traducció, Literatura, Història i Comunicació (GETLIHC) (2014, SGR 62) de la Universitat de Vic-Universitat Central de Catalunya i en el projecte R+D+i «Traducció i censura: gènere i ideologia (1939-2000)», amb el número de referència FFI2014-52989-C2-2-P, finançat pel Ministerio de Economía y Competitividad. Número ORCID de l'autora: 0000-0003-2966-9288.

Sumari

1. Introducció	4. A tall de cloenda
2. Rumb a Sud-Amèrica:
un viatge sense retorn	Referències bibliogràfiques
3. <i>Orgullo y prejuicio</i> ,
de Jane Austen, per Irene Polo	

1. Introducció

El primer que se'n acut en veure enllaçats els noms «Austen» i «Polo» és si aquesta unió va ser fruit del destí o de la casualitat; perquè, quantes dones han traduït *Orgullo y prejuicio*? Poques, però unes quantes.¹ De quantes escriptores se n'ha commemorat la mort aquest any? Possiblement d'algunes més. Si de la novel·lista anglesa en recordem el segon centenari, de Polo n'hem de recordar el 75è aniversari, esdevingut el 3 d'abril.

Ara bé, la pregunta que ens hauria de sobtar és: com és que una noieta del barri de Poble Sec, més que jove promesa del periodisme dels anys trenta a Barcelona, ho abandona tot i acaba fent de traductora a l'altre costat de l'Atlàntic? I, a més a més, tradueix d'Austen, quan ella no havia traduït de l'anglès mai.

2. Rumb a Sud-Amèrica: un viatge sense retorn

Per situar Irene Polo a Sud-Amèrica ens hem de remuntar al 6 de gener del 1936, moment que la periodista barcelonina entrevista Margarita Xirgu (1888-1969) arran del traspàs de Ramón María del Valle-Inclán (1866-1936), el qual l'actriu coneixia i de qui havia representat algunes obres. El resultat de la trobada de Polo-Xirgu, fou, d'una banda, la publicació l'endemà d'un article a *Última Hora* amb el titular: «La Xirgu parla de Valle-Inclán a *Última Hora*» (7/01/1936); i, de l'altra, la invitació de l'actriu a Polo perquè l'acompanyés en el seu imminent viatge a Sud-Amèrica. La periodista no s'ho rumià gaire, i vuit dies després al diari *La Noche* (14/01/1936) oferia una entrevista en què comunicava a la societat barcelonina la seva marxa en companyia de l'actriu:

Y aquí me tienes resolviendo en tres días un viaje que ha de durar un par de años [...] Voy encantada, llena de ilusiones y con muchos proyectos y sobre todo con la ocasión de poder estar junto a la Xirgu, tan admirable como artista y amiga entrañable, que es la más alta representación del arte nacional. (Santa-Maria i Tur 2003: 26)

1. És difícil saber-ne el nombre exacte perquè en moltes edicions no apareix el nom del traductor o traductora, però Alsina (2008: 280-281), en el període comprès entre 1919 i 2002, en llista cinc al castellà (sense comptar la d'Irene Polo, que sembla desconèixer). Molt més minsa és la xifra de traductores al català: només n'assenyala una, Eulàlia Presas. No obstant això, arran de la commemoració de la mort de Jane Austen diverses editorials espanyoles han aprofitat l'avinentesa per treure'n múltiples edicions (noves o no), algunes de traduïdes per dones.

Són diverses les hipòtesis que s'han emès sobre les raons que van portar Irene Polo a la companyia dramàtica de Xirgu, moltes vegades carregades d'un sentimentalisme, no sé fins a quin punt justificat, i d'un histrionisme que només ha engrandit el mite de l'actriu de Molins de Rei.² No entraré aquí a analitzar-les, perquè ja les vaig apuntar en un altre treball (Julio 2017), i simplement em limitaré a emetre la meua pròpia hipòtesi: Polo accepta la proposta de Xirgu, d'una banda, per l'entusiasme i sensació d'aventura que havia de comportar embarcar-se al començament del segle xx en un transatlàntic amb una de les primeres actrius espanyoles, la qual cosa casa molt bé amb el tarannà de la periodista; i, de l'altra, perquè Xirgu tenia un passatge de més, el de Federico Garcia Lorca (1898-1936), que al final no hi va anar. Segons això, en aquella *tournee* sud-americana Irene Polo va aprofitar el bitllet del poeta granadí per embarcar-se en un viatge sense retorn.

Alguns estudiosos han sostingut que Lorca no va marxar a Sud-Amèrica perquè havia d'acabar *La casa de Bernarda Alba* (Pesarrodonna 2010: 80; Foguet i Boreu 2002: 98; Rodrigo 2005: 287), però les darreres dades conegudes sobre el poeta, em van fer sospitar una altra raó: que García Lorca tenia al cap d'emprendre aquest viatge amb el seu darrer amant, Juan Ramírez de Lucas (1917-2010),³ llavors un jove de 19 anys, que necessitava l'autorització paterna per viatjar a l'estranger, una autorització que no va arribar mai i que, tots dos, el poeta i el noi, van quedar esperant a Madrid. Possiblement, el pare de Ramírez de Lucas no va imaginar mai les funestes conseqüències que la seva decisió va comportar indirectament: la mort del poeta de Granada, que potser podia haver-se evitat a l'estranger, i l'exili forçat d'una periodista que s'acabà suïcidant el 3 d'abril del 1942 a Buenos Aires.

El 29 de gener del 1936 Polo s'embarca en el vaixell alemany *Orinoco*, en qualitat de secretària general, directora artística i cap de premsa de la companyia teatral de Margarita Xirgu (Santa-Maria i Tur 2003; Casademont 2008).⁴ L'esclat de la Guerra Civil en va impedir el retorn i va quedar atrapada al nou continent, sense possibilitat de tornar a la seva Barcelona nadiua. Entre el 1936 i el 1939, Polo viatja per diversos països sud-americans fins que, per falta de salut, Margarita Xirgu ha de retirar-se dels escenaris i suspendre les representacions. Un any i mig més tard, la companyia es refà, però Polo ja no en forma part.

Comença així una nova etapa a la vida d'Irene Polo, que s'instal·la a Buenos Aires i, com a mitjà de subsistència, es dedica a fer traduccions del francès, llengua que dominava gràcies a la seva formació autodidacta. Treballa per a diverses editorials, especialment per a la magna empresa Editorial Losada, creada el 1938 pel

2. Una ullada a la pàgina web del seu nebot, Xavier Rius Xirgu (2014), ens dona una idea de l'univers, real o fantàstic, que es va crear a l'entorn de l'actriu.
3. La relació de García Lorca i Ramírez de Lucas va sortir a la llum arran de la mort d'aquest últim, segons el seu exprés desig. Aquesta història oculta i la documentació relacionada apareix novel·lada a *Los amores oscuros* de Francisco Manuel Reina (2012).
4. Per ser exactes, el director artístic de la companyia de Xirgu llavors era Rivas Cherif. Potser aquest càrrec també l'entomà Polo quan Cherif torna a Espanya el 18 de juliol, cridat pel seu cunyat Manuel Azaña (Foguet i Boreu 2002: 99)

madrileny d'origen gallec Gonzalo Losada (1894-1981), coneguda popularment com l'editorial dels exiliats. No era la primera vegada que traduïa, perquè a Barcelona havia girat al català *El dia sense demà*, de Jules Sandeau, un petit volum amb tres històries —«El dia sense demà», «Oliver» i «Elena Vaillant»—, per a *Quaderns Literaris* (1936), quan la col·lecció era dirigida per Josep Janés i Olivé —editor que, amb el temps, també es convertí en acollidor d'exiliats i de marcats pel règim—, però ara, a Buenos Aires, ho fa d'una manera regular i cap a l'espanyol. En el període de 1939-1942, Polo tradueix les obres següents:

- 1939. André Maurois. *Ariel o la vida de Shelley*. Col·lecció «Biografías Históricas y Novelescas». Buenos Aires, Losada.
- 1940. Octave Aubry. *La vida privada de Napoleón*. Col·lecció «Biografías Históricas y Novelescas». Buenos Aires, Losada.
- 1940. Jane Austen. *Orgullo y prejuicio*. Col·lecció «Biblioteca Primor». Buenos Aires, Juventud Argentina.
- 1941. Guy de Pourtalès. *Richard Wagner: historia de un artista*. Col·lecció «Biografías Históricas y Novelescas». Buenos Aires, Losada.
- 1941. Romain Rolland. *Vida de Beethoven*. Col·lecció «Clásicos y modernos». Buenos Aires, Hachette.
- 1942. Émile Zola. *Miserias humanas*. «Biblioteca Mundial Sopena». Buenos Aires, Sopena.
- 1944. Jules Romains. *El 6 de octubre* (vol. I) i *El crimen de Quinette* (vol. II). Col·lecció «Las Grandes Novelas de Nuestra Época». Buenos Aires, Losada.

Aquestes tres darreres novel·les van ser publicades pòstumament: la de Zola sortí al maig del 1942 —just un mes després de la seva mort— i les de Romains, dos anys més tard.

3. *Orgullo y prejuicio*, de Jane Austen, per Irene Polo

El 1940 només feia un any que Irene Polo s'havia introduït en el món de la traducció *freelance* i aviat es va adonar que amb aquella feina mal pagada difícilment podia arribar al final de mes. Per aquesta raó va haver de completar la tasca de traductora amb una de més manual. De la correspondència que manté amb el seu amic i pintor Miquel Villà i Bassols (1901-1988),⁵ en sabem que al gener del 1940 va haver d'acceptar el càrrec de directora de publicitat de l'empresa Dana, cadena de perfumeries del català Xavier Serra, que acabava d'inaugurar una sucursal a la capital argentina. A propòsit d'aquesta feina, digué en carta del 13 de gener del 1940: «Desgraciadament, aquestes coses del comerç no s'han fet per mi. Però, per ara, és una solució excel·lent de la meva situació econòmica que s'anava fent amenaçadora» (Santa-Maria i Tur 2003: 30).

5. Aquesta correspondència, sens dubte valuosíssima, que comprèn del 13 de gener del 1940 al 20 de març del 1942, avui dia és desapareguda, segons ens informa Casas Honrado (2013). Només ens en resten els fragments rescatats per Santa-Maria i Tur (2003).

Al llarg del 1940 combina la feina de directora de publicitat i de traductora. Al mes de març surt publicada *La vida privada de Napoleón*, d'Octave Aubry, i poc temps després Editorial Juventud Argentina S. A. li ofereix traduir *Pride and Prejudice*, de Jane Austen, per a la col·lecció Biblioteca Primor. Era el tercer llibre que traduïa a l'exili i la seva primera gran novel·la, perquè d'una manera gairebé involuntària acabà especialitzant-se en les biografies de grans figures de la història: Wagner, Beethoven, Shelley o Napoleó. I bé podem afirmar que el resultat d'aquest encàrrec fou un llibre dels que s'anomenen «rar i curiós», i de motius no en falten. N'assenyalo a continuació bàsicament tres.

3.1. Polo, traductora de l'anglès?

La primera raó de la raresa dins de la seva tasca com a traductora és perquè és la seva única incursió en el món anglosaxó. Les seves traduccions fins llavors, i les que fa després, sempre són del francès i d'autors francesos; per tant, és la primera i única traducció que fa d'una novel·la anglesa, i tot ens fa sospitar que, en realitat, es tracta d'una traducció indirecta, és a dir, a partir d'algun exemplar francès, perquè pocs anys abans ella mateixa havia confessat no dominar l'anglès.⁶

El 19 de febrer del 1933, al diari *L'Opinió*, Polo publica l'article «Dues índies, enamorades de Catalunya, a Barcelona», a propòsit de la vinguda a la ciutat de dues noies de Bombai per aprendre el mètode Montessori. La periodista anà a la Residència Internacional de Senyoretas Estudiants de Pedralbes, on s'hostatgen, per entrevistar-les:

Com que ja ens han dit que no parlen, d'idiomes europeus, més que l'alemany i l'anglès, nosaltres li diem [a una d'elles] «good night» i ens posem a explicar-li, traient un partit desesperat del poc anglès que sabem, que ens cal fer-los un interviu a ella i la seva companya [...] L'Índia demostra estar-hi conforme, però com que tot just ens entenem, decidim que una de les residents que sàpigui bé l'anglès ens faci d'interpret [...] Entretant arriba una noieta rossa, forta, àgil i somrient, que puja de la classe de rítmica [...] És la que ens farà d'interpret. És francesa i parla l'anglès admirablement. (1933: 9)

És una mostra evident que no dominava l'anglès i que la seva capacitat d'enfrontar-se a tota una novel·la sencera en aquesta llengua havia de ser exigua; no obstant això, a la primera pàgina es llegeix explícitament: «Traducció del anglès por Irene Polo». Sembla que aquest aclariment l'haurem d'interpretar com un reclam publicitari o una falsa declaració d'autenticitat.

6. Aquesta informació sobre el limitat coneixement de l'anglès de Polo ens la corrobora Mar Casas Honrado, que actualment prepara la tesi doctoral sobre la periodista barcelonina a la Universitat de Girona, i que generosament ens ha facilitat l'article de *L'Opinió* que comentem a continuació.

3.2. *Orgullo y prejuicio a la Biblioteca Primor*

La segona particularitat d'aquest volum és que és la primera i única vegada que Irene Polo treballa per a Editorial Juventud Argentina, perquè bàsicament ho fa per a Losada. Aquesta editorial era el segell que la catalana Editorial Juventud, de Josep Zendera (1894-1968), havia creat a Buenos Aires durant la Guerra Civil espanyola, i es mantingué en «actiu fins que les dificultats de tota mena de la postguerra comencen a superar-se; aleshores (cap a 1950), deixa de publicar i es transforma en distribuïdora» (Llanas 2006: 192). Amb la creació de segells editorials a l'altra banda de l'Atlàntic, les empreses espanyoles buscaven, d'una banda, la màxima projecció en un potencial mercat de dimensions més que considerables, com era el de l'Amèrica Llatina; i, de l'altra, proveir de publicacions el mercat espanyol, mancat de paper, impremtes, energia elèctrica i sobretot d'especialistes que havien fugit cap a l'exili.

Editorial Juventud Argentina comença a publicar el 1938 la col·lecció «Biblioteca Primor», en què sortí la traducció de Polo, amb dos volums que en marquen des de bon començament el tarannà: *Tú eres la paz*, signada per Gregorio Martínez Sierra;⁷ i *El Rosario*, de Florence Barclay, en traducció de María Luz Morales i Zoé Godoy. Eren obres de creació nacionals i traduccions de novel·les romàntiques, dedicades a un públic fonamentalment femení i destinades a convertir-se en *best seller*. Així, formen part d'aquesta col·lecció títols com *Juana Eyre*, de Charlotte Brontë; *Persuasió*, de Jane Austen; *Seis días*, d'Elinor Glyn; *La cuchara de plata*, de John Galsworthy; *Martirio y pasión*, de Mary Floran, etcètera. Ja el nom, «Biblioteca Primor», és tota una declaració d'intencions del públic destinatari.

La col·lecció estava formada per petits volums de 19 x 12 cm, amb tapa tova blanca i amb una orla blava que vorejava el perímetre de la portada. Eren edicions de butxaca, que es venien a un preu molt assequible, la finalitat de les quals era fer arribar el text al lector/a, crear un mercat per abastir i vendre llibres. Aquestes edicions de petit format s'adeien amb les estratègies de les empreses del llibre a l'Argentina, que pretenien popularitzar la cultura a tota l'Amèrica Llatina (Larraz 2009: 1), però també fer negoci —al cap i a la fi, els editors són empresaris. En conseqüència, el que importava era el text i el lector/a, i sobretot una edició barata. Per aquests motius els volums de Biblioteca Primor no solen portar mai paratextos: ni pròlegs, ni comentaris, ni notes biogràfiques ni valoracions sobre l'obra o sobre la traducció; ofereixen el text amb una nuesa admirable.

Orgullo y prejuicio és una de les poques traduccions que s'encarrega exclusivament per a aquesta col·lecció, perquè molts dels títols són reedicions de traduccions que ja havien circulat abans de la guerra en altres editorials o que formaven part del fons d'Editorial Juventud, de Barcelona. Així, la traducció de Morales i Godoy d'*El Rosario* ja havia aparegut el 1923 a la Sociedad General de Publi-

7. Avui se sap que la novel·la no la va escriure ell, sinó la seva dona María de la O Lejárraga, més coneguda com a María Martínez Sierra (O'Connor 1977: 17-39).

caciones,⁸ i al 1925 ho feu a Editorial Juventud, i continuà reeditant-se després de la guerra. En canvi, la traducció d'*Orgullo y prejuicio*, signada per Irene Polo, no tingué vida més enllà de la Biblioteca Primor. Sobre aquest punt hi tornaré més endavant.

Tant si les traduccions es fan expressament per al segell argentí com si aprofiten versions anteriors, s'ofereixen sempre en un espanyol estàndard i sense cap concessió a la varietat lingüística del país d'acollida, atès que la seva destinació era el mercat hispà i, en conseqüència, el que s'imposava era l'homogeneïtzació cultural marcada per la metròpoli.

La primera edició d'*Orgullo y prejuicio* sortí al desembre del 1940 de la portenya Imprenta López, que treballava per a Editorial Juventud Argentina, i encara se'n féu una segona edició el març del 1943. El fet que aquest volum d'Austen sigui el número 42 de la col·lecció és una mostra feaent del vertiginós ritme de publicació i d'èxit d'aquesta sèrie de «novel·la rosa», de «literatura per a dones» o de «literatura de consum», que tot just havia començat a rodar un parell d'anys abans.

La traducció respecta l'estructura de l'original, dividit en 61 capítols, i el text flueix amb naturalitat i ens fa oblidar que es tracta d'una traducció d'una novel·la del final del segle XVIII. Els girs col·loquials que es fan servir són nombrosos, especialment a les converses, als fragments dialogats, la qual cosa trenca l'encarcarament d'algunes traduccions que, fins i tot avui dia, s'entesten a reproduir un anquilosat sistema d'expressió anglosaxó. És una traducció viva, fresca i contemporània, en què només sembla que grinyolen les adaptacions dels noms propis, tècnica habitual, d'altra banda, de les traduccions espanyoles del segle passat: Lizzy > Isabel, Jane > Juana, Kitty > Catalina, o Sir William > Sir Guillermo. Com a text d'arribada, el resultat és molt llegible:

A las cinco, las dos señoras de la casa se fueron a vestir, y a las cinco y media llamaron a Isabel para que bajara a cenar. A las atentas preguntas que le dirigieron y en las cuales tuvo la satisfacción de descubrir el extremado interés de Bingley, Isabel no pudo contestar muy favorablemente. Juana no estaba mejor ni mucho menos. (1940: 23)

Però no respon exactament al contingut del text anglès:

At five o'clock the two ladies retired to dress, and at half past six Elizabeth was summoned to dinner. To the civil enquiries which then poured in, and amongst which she had the pleasure of distinguishing the much superior solicitude of Mr. Bingley's, she could not make a very favourable answer. Jane was by no means better. (1991: 29).

La traductora no sempre respecta el text original —tendeix sovint a la simplificació— i tampoc encerta en algunes de les seves propostes, potser perquè traduïa

8. Al començament de la seva vida laboral, Josep Zendrera va treballar per la Sociedad General de Publicaciones i, gràcies a la seva iniciativa, aquesta editorial publicà la col·lecció «Novelas Hogar», dedicada a la novel·la sentimental i moralitzant (Chumillas 2014: 355).

amb descuit, perquè la suposada traducció francesa de la qual parteix ja contenia errors, o simplement perquè vol fer més àgil el text d'arribada, destinat a un públic molt concret. J. C. Santoyo a *El delito de traducir* es refereix a aquesta traducció, sense saber que és d'ella, com «una de las succulentas canteras de 'transformaciones' con que puede topar el lector» (1996: 52). Reprodueix un parell d'exemples que ell mateix addueix com a mostra (1996: 52-53):

There is such an expression of goodness in his countenance! Such an openness and gentleness in his manner.

Hay tal expresión de bondad en su aspecto. ¡Tal franqueza y apostura en su conducta. (Trad. literal)
¡Parece tan bueno y franco! (I. Polo)

Mrs. Bennet was diffuse in her good wishes for the felicity of her daughter, and impressive in her injunctions that she would not miss the opportunity of enjoying herself as much as possible.

La señora Bennet fue prolija en buenos deseos de felicidad para su hija y solemne en sus requerimientos para que no perdiera la oportunidad de divertirse cuanto fuera posible. (Trad. literal)
La señora Bennet le deseó a su hija que se divertiera tanto como pudiese. (I. Polo)

3.3. *El rastre perdut i retrobat d'una traducció silenciada*

El tercer motiu pel qual *Orgullo y prejuicio* és un llibre peregrí és, com ja he assenyalat, perquè aquesta traducció, signada —insisteixo, signada— per Polo, no va tenir projecció més enllà de la Biblioteca Primor. Havia nascut per ser publicada en aquesta col·lecció i el seu nom va desaparèixer amb ella, la qual cosa l'ha convertida en una traducció difícil de localitzar, fins al punt que de vegades n'he dubtat de l'existència.

Després d'una infructuosa cerca per biblioteques espanyoles i sud-americanes —ni tan sols no és a la Biblioteca Nacional de la República Argentina—, a la fi en vaig poder localitzar un parell d'exemplars, curiosament a dues institucions educatives americanes. Un es trobava al Goucher College, de Baltimore, i l'altre a la University of Mississippi. Thomasin LaMay, bibliotecària del Goucher College, em va respondre, molt amablement, que el llibre formava part d'una col·lecció especial de la biblioteca: podien fer-ne còpies, però no enviar-lo fora dels Estats Units. Més sort vam tenir amb la University of Mississippi, que ens va fer arribar l'exemplar, ens va permetre confirmar que realment el llibre existia i vam poder-ne gaudir, i el que és més sorprenent és que vam descobrir que aquesta traducció de Polo del 1940 era idèntica a la que Editorial Juventud, de Barcelona, havia publicat el 1945, sense el nom de la traductora, en un volum titulat *Más fuerte que el orgullo* (*Orgullo y prejuicio*), dins la col·lecció Novela Rosa. A la Biblioteca de Catalunya se'n conserva un exemplar, per bé que la datació és incorrecta. L'edició no porta data de publicació, i a la fitxa bibliogràfica de l'entitat hi figura

«193?». Aquesta data no és possible per tres raons indiscutibles: la primera, perquè l'autorització de publicació és del 16 de gener del 1945, segons consta a l'expedient de censura número 193-45, que es conserva a l'Archivo General de la Administración de Alcalá de Henares (en endavant, AGA); la segona, perquè els darrers volums de la llista promocional de títols de la «Colección para Todos», que apareix a la contraportada, com a reclam publicitari, van ser publicats per Juventud entre el 1944 i el 1945; i la tercera, perquè *Más fuerte que el orgullo* és el títol amb què es va popularitzar a Espanya l'adaptació cinematogràfica de *Pride and Prejudice*, dirigida per Robert Z. Leonard el 1940.⁹

El 1956 Editorial Juventud decideix treure al mercat aquesta mateixa edició dins la «Colección Z», amb 8 il·lustracions de Josep Narro. Per aquest motiu, adreça la instància corresponent al Ministerio de Información y Turismo, amb data de 11/07/1956, per obtenir el permís d'impressió i circulació de llibres. S'obre l'expedient número 3565-56, i la resolució positiva arriba pocs dies després, el 26 de juliol. El fet que fos una novel·la rosa innòcua i que ja tingués una autorització anterior (Exp. número 193-45) van agilitzar, sens dubte, el procés. Tot i així, tres mesos després, Editorial Juventud demana a l'Ilmo. Sr. General de Propaganda la possibilitat d'un canvi de títol:

Ilmo. Sr.

El que suscribe, editorial Juventud, S. A., con domicilio en Barcelona, calle Provenza, nº 101, a V. I., respetuosamente

EXPONE que, autorizada en fecha de 26 de julio del cte. año, la obra de Jane Austen *Más fuerte que el orgullo* (Expte. 3565-56), y creyendo más conveniente el título traducción literal del inglés *Orgullo y prejuicio*, es por lo que, a V. I.

SUPLICA le sea extendida nueva tarjeta autorización con el mencionado título *Orgullo y prejuicio*, a cuyo efecto acompaña la anterior autorización.

Dios guarde a V. I. muchos años.

Madrid, a 10 de octubre de 1956

La gràcia li és concedida, i Juventud edita i reedita continuadament el text que Polo va preparar per a la «Biblioteca Primor», sense esmentar mai el nom de la traductora i adjudicant-se els drets de la traducció. La fórmula que fa servir a la pàgina bibliogràfica és «Traducción de Editorial Juventud». Censura franquista?, censura editorial?, censura moral?

Amb la consulta dels expedients que es conserven a l'AGA (números 193-45, 3565-56, 1722-70 i 1377-82), hem pogut comprovar que l'aparell censor no va fer mai cap retret o observació a propòsit d'Irene Polo com a traductora d'*Orgullo y prejuicio*, senzillament perquè, a les instàncies presentades davant del Ministerio, Juventud va tenir zel a no esmentar-ne mai el nom; dit d'un altra manera, l'editorial va amagar deliberadament l'autoria d'Irene Polo per les seves

9. L'any 1943 M. Arimany Editor ja havia publicat *Pride and prejudice* també amb el doble títol *Más fuerte que el orgullo* (*Orgullo y prejuicio*), en traducció de R. Berenguer. A tall de curiositat, la portada d'Arimany i de Juventud són exactes: reproduïxen el cartell de la pel·lícula, protagonitzada per Greer Garson y Lawrence Olivier.

simpaties republicanes i tendències suïcides, dues xacres massa pesants per ser assimilades en el context ultracatólic i nacionalsindicalista del franquisme. Un cas flagrant d'autocensura editorial.

Però no acaba aquí el viatge de la traducció d'*Orgullo y prejuicio*. L'any 1981 una altra vegada Editorial Juventud treu una nova edició para la «Colección Libros de Bolsillo Z» i torna a imprimir la mateixa traducció de Polo, però amb el següent copyright: «Copyright de la traducción española Editorial Juventud S.A.», i a sota: «Traducción de Fernando Durán». I actualment aquesta edició amb la traducció de la periodista barcelonina continua al mercat, signada per Juventud i Durán, i el 2013 ja anava per la novena edició.

I qui és aquest Fernando Durán? És el mateix Fernando Durán que va traduir *Sense and Sensibility*, d'Austen, per a l'editorial Reguera l'any 1946, sota el títol de *Cordura y sensibilidad*, i que figura com a traductor de Juventud en la novel·la *Angelo, soldado raso*, d'Eric Linklater, i en la monografia *Tres profesiones al desnudo: prensa, cine, teatro*, de Karel Chapek, tots dos del 1947? Les consultes a l'editorial no han obtingut cap resposta.

4. A tall de cloenda

Al començament em demanava si la unió Polo-Austen havia estat fruit del destí o de la casualitat, i ara sospito que va ser una munió de circumstàncies que van fer que Irene Polo, la gran renovadora del periodisme dels anys trenta, acabés en un petit i solitari apartament de Buenos Aires traduint la novel·lista anglesa per un irrisori preu per paraula per arribar a final de mes. Dos anys després se suïcidà, però el seu llegat sí que va tornar: la seva traducció d'*Orgullo y prejuicio*, per bé que anònimament i subreptíciament.

La traducció d'Irene Polo d'*Orgullo y prejuicio* és, i sempre ha estat, a l'abast de tothom i ara sabem que es pot consultar a nombroses biblioteques catalanes i espanyoles, i és fàcilment assequible a qualsevol llibreria de vell i, fins i tot en reedicions actuals, a les llibreries modernes. Però hem hagut d'anar a l'altre costat de l'Atlàntic per localitzar-la i identificar-la, quan la teníem al davant dels ulls i no la veïem només per culpa d'un deliberat anonimat, que ens la feia invisible, i d'una apropiació indeguda. Potser ja és hora de denunciar aquest encobriment i reivindicar la seva figura de traductora d'Austen.

Referències bibliogràfiques

- ALSINA, Victòria (2008). *Llengua i estilística en la narrativa de Jane Austen*. Vic: Eumo Editorial.
- AUSTEN, Jane (1940). *Orgullo y prejuicio*. Trad. d'Irene Polo. Buenos Aires: Editorial Juventud Argentina, S. A.
- (1991). *Pride and prejudice*. Harlow: Longman.
- CASADEMONT, Emili (2008). «La Xirgu i la dissortada Irene Polo». *Diari de Girona* (13 d'abril).
<<http://www.diaridegirona.cat/opinio/2008/04/13/xirgu-dissortada-irene-polo/259386.html>>.

- CASAS HONRADO, Mar (2013). *Resseguint les passes d'Irene Polo. Vida i obra d'una periodista meteòrica*. Projecte Final del Màster en Comunicació i Estudis Culturals. Universitat de Girona.
- CHUMILLAS i COROMINA, Jordi (2014). *Traducció i edició literària a Catalunya durant la primera dictadura del segle XX (1923-1930)*. Tesi doctoral. Universitat de Vic.
- FOGUET i BOREU, Francesc (2002). *Margarita Xirgu. Una vocació indomable*. Barcelona: Pòrtic.
- JULIO, Teresa (2017). «Irene Polo, una traductora transatlàntica a l'exili». A: ALBERT, Corinna; FRIEDLEIN, Roger; MARTÍ ESTEVE, Imma (ed.). *Els catalans i Llatinoamèrica (s. XIX i XX): Viatges, exilis i teories*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 243-250.
- LLANAS, Manuel (2006). *L'edició a Catalunya: el segle XX (1939-1975)*. Barcelona: Gremi d'Editors de Catalunya.
- LARRAZ, Fernando (2009). «Política y cultura. Biblioteca Contemporánea y Colección Austral, dos modelos de difusión cultural». *Orbis Tertius*. Vol. 14, núm. 15. <<http://www.orbistertius.unlp.edu.ar/article/view/OTv14n15d01>>.
- O'CONNOR, Patricia W. (1977). *Gregorio and María Martínez Sierra*. Boston: Twayne.
- PESSARRODONA, Marta (2010). *L'exili violeta. Escriptors i artistes catalanes exiliades en 1939*. Barcelona: Meteora.
- REINA, Francisco Manuel (2012). *Los amores oscuros*. Barcelona: Planeta.
- RIUS XIRGU, Xavier (2014). «Margarita Xirgu». <<http://margaritaxirgu.es/vivencia/vivencie.htm>>.
- RODRIGO, Antonina (2005). *Margarita Xirgu. Una biografía*. Barcelona: Flor del Viento.
- SANTA-MARIA, Glòria; TUR, Pilar (ed.) (2003). *Irene Polo. La fascinació pel periodisme. Cròniques (1930-1936)*. Barcelona: Quaderns Crema.
- SANTOYO, Julio César (1996). *El delito de traducir*. Lleó: Universidad de León.